

ПРОБЛЕМИ ФЕДЕРАТИВНОГО УСТРОЮ ДЕРЖАВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Багато процесів, які відбуваються на сучасному етапі, вже коли-небудь мали місце в історії людства. Для того щоб успішно будувати майбутнє, треба враховувати помилки минулого.

Розглядаючи історичний досвід країн з федеративною формою державного устрою, треба, перш за все, звернутися до визначення поняття «федерація». Згідно У. Райкеру, федеративним є держава, яка має два рівні управління однієї і тієї ж території і одним і тим же населенням, де кожному з названих рівнів управління гарантована автономія, принаймні, в одній сфері діяльності [5, р. 11]. Член федерації є автономним носієм законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своєї території.

За даними ООН в сучасному світі налічується 201 держава. Десяту частину цих держав складають (більше двадцяти) федерації, в яких проживає близько третини населення Землі. Вони розташовані на різних континентах - в Європі (Австрія, Бельгія, Німеччина, Росія та ін), Азії (Індія, Малайзія, Пакистан і т.д.), Америці (США, Канада, Аргентина, Бразилія, Венесуела та ін), Африці (Нігерія і т.д.), Австралії.

До складу сучасних федерацій входить різне число суб'єктів: США - 50, Австралійського Союзу - 6, Канади - 10, Австрії - 9, Бельгії - 3, ФРН - 15, Швейцарії - 26, Аргентини - 22, Бразилії - 26, Венесуели - 20, Мексики - 31, Індії - 25, Пакистану - 7, Малайзії - 13, Нігерії - 21. Найбільше суб'єктів в Російській Федерації - 89 [10, с. 38].

Будь-яка федерація має риси унітаризму. І навпаки, унітарна держава може бути носієм елементів федералізму. Де-факто свого роду федераціями - в розумінні того, що якась частина держави володіє автономією і іншою мірою суверенітету, - можна назвати Великобританію, Іспанію, Італію. На думку відомого американського політолога Елейзера, існує декілька типів федералізму або типів держави, близьких федеративному. Поряд з федерацією (federation) і конфедерацією (confederation), він виділив також федератизм (federacy). До даної категорії державних утворень Елейзер відносить так звані унії (Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії), ліги (Асоціація держав Південно-Східної Азії), регіоналізацію (Італія), самоврядування (Японія) [11, с. 106-107].

Існують різні типології федерацій. Є такі, в яких при домінуванні територіальної ознаки у федеративному устрої враховується етнічний чинник, так званий змішаний тип федерації (Росія, Канада, Швейцарія, Пакистан, де-факто Іспанія, Великобританія). Є федерації, створені за мовною ознакою (Індія, Бельгія), і ті, що склалися просто в ході свого розвитку (США, Німеччина, Австралія).

Свого роду «першою федерацією» була Римська імперія. З IV в. н.е. римські імператори стали укладати договори з вождями племен варварів, за якими останні оголошувалися союзниками імперії і отримували місця для поселення, продовольство,

спорядження і регулярну плату [7, с. 760, 764, 770]. У результаті такої політики на кордонах Римської імперії утворилися союзні племена франків, алеманів, бургундів, вандалів, готів та ін Про це писав російський правознавець А. Яценко: «ще стародавня римська держава ... у своєму внутрішньому будову спочивала на федеративних засадах» [12, с. 400]. Але, як відомо, ця «федерація» з варварами і погубила Римську імперію, бо вони сприяли її падіння, розділили колишню могутність Риму і створили свої держави на її території. Це перший приклад нестійкості федерацій.

Федерація таїть у собі масу небезпек. Результатом безмежної самостійності регіонів може стати сепаратизм (прагнення до виходу зі складу однієї держави і освіти свого незалежного). Так як в федерації у регіонів є регіональні системи поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також свої конституції з усіма витікаючими наслідками. Можна виділити наступні види сепаратизму у федеративній державі: етнічний чи національний, конфесійний, і нове явище в сучасному світі - економічний сепаратизм. Це викликано, перш за все, тим, що федеративні держави часто мають поліетнічний склад населення, велику територію, з нерівномірно розподіленими ресурсами. Так, деякі суб'єкти, у фінансовому плані більш заможні і благополучні, не бачать сенсу передавати свої кошти у федеральну скарбницю для перерозподілу на всі суб'єкти, що входять у федерацію. Наведемо конкретні приклади різних видів сепаратизму у федеративних державах.

Варто почати з Північної Америки, а саме з Канади і США. Один з нестабільних регіонів Канади - це Квебек. Перший за площею (15,4%) і другий за чисельністю населення (23,1%), він дає 19% ВВП усієї Канади. Ця провінція достатньо розвинена в економічному відношенні. Так, за даними 2008 року, ВВП на душу населення Квебека склав 32'051 \$. За цим показником він випередив Іспанію та Італію. Квебек виділяється ще й тим, що є переважно франкомовних, на відміну від інших провінцій Канади, які переважно англомовні. Закріплений в конституції Канади статус Квебека дає йому можливість приймати у багатьох сферах власні закони. Референдуми про відділення проходили в цій провінції в 1980 і 1995 роках. Вони не привели до відокремлення від Канади, але дозволили добитися значної автономії. На референдумі 1995 результати були майже рівні, і невеликий перевага виявилася на стороні тих, хто був проти відділення. Проти - 50,58%, за - 49,42%. На попередньому референдумі розрив був значніше більше, близько 10%. Тепер видно, що тенденція до відокремлення там велика. На недавніх регіональних парламентських виборах у Квебеку здобула перемогу сепаратистська партія. Одним з її передвибірних обіцянок було проведення нового референдуму про незалежність Квебека. Причини, які зараз дають про себе знати, лежать в історії освоєння території Канади, а саме - в поділі її колонізації на французьку та англійську.

Перш ніж почати говорити про США, варто згадати ще про один прикладі сепаратизму, що мав місце в XIX столітті. Це громадянська війна, яка почалася після виходу (сецесії) 13 рабовласницьких південних штатів і освіти Конфедеративних Штатів Америки. До цих пір південні штати є можливим осередком сепаратизму. Мова йде про так звану Республіці Нова Африка, ідея створення якої з'явилася в 1960-х роках. Не менш небезпечними регіонами можуть служити території, ранне входили до віце-королівство Нова Іспанія. До них можна віднести штати, прикордонні з Мексикою (Каліфорнія, Арізона, Нью-Мексико, Техас). Відмінність цього регіону

в тому, що до війни 1848 року він майже три століття входив до складу іспанських колоній, а потім Мексики, і до цих пір зберігає з ними важливі соціально-культурні зв'язки (поширення іспанської мови, латиноамериканська кулінарія та ін.) Іноді цей регіон називають «американським Квебеком», і можна зрозуміти, чому.

Так, на думку сепаратистів, Республіка Техас була незаконно анексована США в 1845 році [3, р. 267] і зараз знаходиться під їх окупацією. Аляска також є штатам, у якому розвинений сепаратизм. Там існує партія незалежності Аляски, виступаюча за вихід штату зі складу США і за створення власної держави. У 1990 р. представник цієї партії переміг на губернаторських виборах. У 2004 р. партія висунула свого кандидата на президентські вибори. У США є і латентні осередки сепаратизму, але вони вже не такі значні.

За рівнем економічного розвитку, чисельності населення, розмірами територій багато штатів США без перебільшення являють собою повноцінні унітарні держави. На початку 90-х рр.. бюджет тільки однієї Каліфорнії в чотири рази перевищував бюджет Філіппін. Вражає зростання самостійної міжнародної активності американських штатів. У 1970 р. тільки 4 штату мали агентства за кордоном. У 1985 р. вже 29 штатів. В даний час це вже 42 штату [4, р. 7, 19].

Тепер розглянемо сепаратизм у федераціях Європи. Почнемо з Бельгії, що складається з суб'єктів Фландрія, Валлонія і столичного регіону. У Фландрії переважає нідерландська мова, а у Валлонії - французька. У 1988-89 рр.. була переглянута конституція, в результаті чого регіони отримали важливі законодавчі повноваження, а також фінансову автономію. Бельгія стала федеративною державою [2, р.111]. Регіони отримують у своє розпорядження близько 45% національного бюджету [1, р. 34]. Фламандці вже не раз протестували проти того, що їм доводиться «годувати» франкомовне населення (Валлонію). Причини цього також можна знайти в історії, так як раніше Бельгія і Нідерланди становили єдину державу, а Франція у всі часи вважала Бельгію зоною своїх інтересів. Навіть якщо Бельгія в майбутньому розпадеться на дві частини, то там, швидше за все, будуть сильні тенденції іредентизму за мовним принципом. Валлонія може приєднатися до Франції, а Фландрія залишитися суверенною або ж приєднатися до Нідерландам.

В де-факто федеративних державах - Великобританії та Іспанії - теж сильні сепаратистські настрої. У Сполученому Королівстві Шотландія є найбільш автономною частиною країни (з власним парламентом, правовою системою та ін.) Її парламент був скасований в 1707 р. в момент об'єднання Англії і Шотландії, але відновлений у 1999 році.

У Шотландії також існує Національна партія, яка налаштована сепаратистськи. У 2007 р. вона виграла вибори до шотландського парламенту. Її лідер заявив, що буде домагатися проведення референдуму про незалежність Шотландії в 2014 р. Опитування, проведені в 2008 р. в Англії показали, що більшість англійців не проти відділення Шотландії. У 1961 р. створена неурядова організація Кельтська ліга, у яку ввійшли 6 кельтських націй. Її політична мета полягає в прагненні до створення суверенних держав для кожної з 6-ти націй. На сьогоднішній день лише Ірландія є незалежною. Але Ліга націлена на відділення всіх частин Сполученого Королівства, і якщо їй вдасться причинити свої плани в життя, то від Королівства може залишитися тільки сама Англія.

В Іспанії до сепаратистських регіонах можна віднести Каталонію, Країну Басків. Згідно з чинною Конституцією 1978 р., Іспанія - це держава, що складається з 17-ти автономних утворень. При цьому деякі регіони мають більшу автономію, ніж інші (Андалусія, Країна Басків, Галісія, Каталонія і Наварра). Як і у федеративній державі, регіони мають законодавчу і виконавчу владу (при збереженні єдиної судової системи). Баски вже самі по собі є культурним феноменом, як по генетичному, так і за мовною ознакою. У 1959 р. була організована терористична організація ЕТА, що ставить своєю метою домогтися для Країни Басків незалежності. В основі Каталонського сепаратизму лежить не культурний фактор, який, як і у випадку з басками, відіграє важливу роль, а, по більшій частині, фактор економічний. Перший раз Каталонія намагалася відокремитися ще в 1871 р., але після переговорів з урядом залишилася в складі держави. Каталонія є найбільш економічно розвиненим регіоном Іспанії і в свою чергу не бажає розподіляти свої фінанси на всі регіони країни. У вересні 2012 р. там пройшла масова маніфестація за участю 1,5 мільйонів чоловік під гаслом: «Каталонія - нова держава Європи».

Розглянемо стан справ в Російській Федерації. До жовтня 1917 р. Росія являла собою унітарну державу, за винятком Польської і Фінської автономій у складі Російської імперії, які при першій же можливості здобули незалежність. У радянський період країну перетворили на федерацію з національно-територіальним принципом. Найбільш яскраво сепаратистські настрої виражені на Кавказі та Поволжі. Можна згадати початок 1990-х років, коли ці осередки придушувалися аж до застосування військової сили. Кавказ - больова точка не тільки Росії, але і всього світу. Написано про це так багато, що немає сенсу загострювати увагу на цьому питанні. Ясно, що події на Кавказі, які вилилися у воєнні конфлікти 1990-х, тісно пов'язані з Кавказької війною в ХІХ ст.

Ряд кроків для здобутті незалежності зробив і Татарстан: в жовтні 1991 р. був прийнятий акт про державну незалежність; в березні 1992 р. пройшов референдум про статус республіки, на якому велика частина населення висловилося за незалежність [9]; в листопаді 1992 р. була прийнята Конституція Республіки Татарстан, що оголошує її суверенною державою [6]; в грудні 1993 в Татарстані був оголошений бойкот всеросійського голосування за проектом нової Конституції Росії. Однак більша частина жителів (74,84%) висловилося за прийняття Конституції РФ, що визначає Татарстан як суб'єкт Російської Федерації [8]. Татарський сепаратизм 1990-х і 2000-х ґрунтувався, в тому числі, і на історичній пам'яті, обвинуваченні росіян в облозі Казані в 1552 р. і насильницькому введенні Казанського ханства до складу Росії.

Регіональні проблеми, в значній мірі успадковані від попередніх епох, настільки загострилися, що в даний час серйозно загрожують існуванню цілісності держав. У найближчі 30 років на карті світу можуть з'явитися нові держави, які, в основному, виділяться з федерацій. Історія накладає відбиток на сучасність, і це необхідно враховувати при плануванні майбутнього і розгляді цього. У світлі поставленої проблеми, завдання сучасної науки полягає в пошуку такої форми державного устрою, яка не мала б прагнення регіонів до державної незалежності.

Список літератури:

1. Alen A., Ergec R. Het federale Belgie na de vierde Staatshervorming van 1993. – Brussel, 1994;
2. Delperee P. Le nouvel Etat belge // Pouvoirs, 1990;
3. Fehrenbach T.R. Lone Star: A History of Texas and Texans. – Cambridge, 2000;
4. National Association of State development Agencies. 1990 State Export Program Database. – Wash., D.C., 1990;
5. Riker W. H. Federalism: Origin, Operation, Significance. – Boston: Little, Brown, 1964;
6. Закон Республики Татарстан №1665-ХІІ от 6-го ноября 1992 г.;
7. История Древнего мира. Древний Рим / Бардак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др. – Минск, 2007;
8. Протокол Окружной комиссии по Татарстанскому избирательному округу 16 «Результаты всенародного голосования по проекту Конституции Российской Федерации 12 декабря 1993 г. в Республике Татарстан»;
9. Протокол Центральной комиссии референдума Республики Татарстан от 25-го марта 1993 г. «Результаты референдума Республики Татарстан»;
10. Тавадов Г.Т. Современные федерации и их субъекты // Социально-политический журнал. – 1997. – № 1;
11. Элейзер Д. Дж. Сравнительный федерализм // Полис. – 1995. – № 5;
12. Яценко А.С. Теория федерализма: Опыт синтетической теории права и государства. – Юрьев, 1912.